

Villám és szivárvány

Mikor először megláttam Szabó Lajos arcát, nagy nyugalom fogott el. Egyensúlyt és elmélyültséget árasztott, olyan szép volt, hogy az az érzésem támadt: ha ilyen arc van, akkor nincs baj. Ki az ott? – kérdeztem Attilától. Először vitt el 1946 tavaszán egy csütörtöki beszélgetésre a Haris közbe, Mándy Stefka és Tábor Béla lakására. Sok érdekes ember ült ott, érdekes arcok egymás mellett, egy hosszú ovális ebédasztal körül. Későn érkeztünk, Kunszt Gyurka is velük volt, leültünk három székre az ajtó közelében és hallgattuk az asztalnál folyó beszélgetést. És az a derűs arcú, aki most beszél, az ki? – kérdeztem suttogva. Hamvas Béla volt. Mellette Tábor Béla ült az asztalfőn. Mikor megláttam az ő arcát, úgy tűnt, mintha réges-régtől ismertem volna, pedig soha nem találkoztam vele azelőtt. Szabó Lajos távolabb ült, az asztal hosszabb részén, félig háttal az ablaknak, megvilágított profilja pont szemben volt velünk.

Mikor Szabó Lajos rajzainak megszületésére gondolok, először ez a jel, ez a jelenet jut eszembe, mikor megláttam az arcát. Mert ez az arc önmagában egy jel volt, mentes minden fölöslegtől, tiszta kifejezése valaminek, aminek létezéséről tanuskodott: hogy létezik ilyen elmélyülés, ilyen egyensúly. Ez az arc olyan izgalmas volt, hogy alig tudtam figyelni arra, amiről beszéltek. Örültem, hogy élek.

Ezt az örömet mindig éreztem, amikor a későbbi években lakásunkon tartott szemináriumok alkalmából hallgathattam Szabó Lajost, és egy-egy mondata olyan félreérthetetlenül világossá vált számomra, mint egy villámcsapás. Minden mondata egy befejezett jel volt. Átfogóan kezdődött, mint egy szivárvány – egyetlen mondatba képes volt annak ellentmondását is kifejezni –, és ugyanez a mondat villámcsapás hatását hagyta maga után, mert a kiejtése maga volt a megoldás.

„A radikalizmus titka: a szubjektív mozzanatok középpontba helyezése.”

„Mi a szellem? Személy és Szó.”

„Az összes ellentmondás jelenléte szükséges, hogy egy legmélyebből jövő mozgó áttekintést kaphassak.”

Ezeken a lakásunkon tartott szemináriumokon feljegyzett mondatokat nem csak azért választottam ki, mert jól illusztrálják a tartalom és forma egybeesését, hanem mert emlékszem kimondásuk pillanatára, ahogyan megragadott, vagy inkább elragadott a bennük lévő egyensúly és lendület. A rajzok számomra ugyanezt a lendülő egyensúlyt fejezték ki, az első perctől fogva.

Ha ezekre a közvetlenül a háború vége után következő évekre gondolok, mind világosabbá

válík annak fontossága, hogy Szabó Lajos Auschwitzból hozta haza fejében a szemináriumok anyagát. Csaknem derűsen jött vissza az auschwitzi halálközelségből, amelyről nagyon keveset beszélt; én főleg arra az anekdotára emlékszem, hogyan nyelte le papírfoszlányokra írt jegyzeteit egy barakk átkutatása alkalmából, mielőtt ágyához értek a német katonák. Talán azért volt derűs, mert tudatában volt: ezután nem vethetik szemére, hogy kizárólag gondolkodásra berendezett szerzetesi életmódjával kivonja magát a valós életből. A lehető legközelebről tapasztalta a „valóságos élet” és a valóságos halálközelség legmélyebb pontját. És ez megerősítette gondolkodási hierarchiájában: „Ha szellemi és nem-szellemi kérdésekről van szó, akkor mindig a szelleminek, és ezek között is a legspekulatívabbnak van jelentősége, gyakorlatibb ereje.”

Aki éveket, folyamatosan a közelében élt – amint erre Attilának és nekem csodálatos egyszerűséggel alkalmunk volt, mert a Verpeléti úti lakásunkon 1946 őszén tett első látogatása óta úgyszólván „jóban-rosszban” családjának, közönségének, tanítványainak, tiszta, de nem passzív fehér falnak választott bennünket, Kunszt Gyurkával együtt –, az meghallgathatta válaszát a mi legszemélyesebb életünk kérdéseire is. De ez nem jelentette azt, hogy képesek lettünk volna következetesen átvenni az ő hierarchiáját, hogy tudatosan mindig a „legszemélyesebbet válasszuk két lehetőség között”. Egy dolog azonban sikerült neki – és nekünk is: tudomásunkra jutott, hogy ez a választási lehetőség létezik. Letagadhatatlan tény: egyszer egy pillanatra tudomásul vettük. Aztán többnyire elfelejtettük, mégis megváltoztatta az életünket.

„Összekevered a kavicsot a gyémánttal” – mondta nekem egyszer, az ötvenes évek legelején, a Fiastyúk utcai kis ház kisebbik szobájában, emlékszem még az ablakon beszűrődő fény színére is. Nem szigorú bírálat volt, inkább együttérző diagnózis. Kulcsot adott, sok bajom megértésére a mai napig. Keveset tudtam ezeken változtatni, de a kulcsot a kezembe adta.

Nem kanyarodtam el a Szabó Lajos-rajzoktól. Minden Szabó Lajos-rajz egy kulcs, nem véletlen, hogy némelyik a violinkulcs zenei variációjának tűnik. Mint egy átfogó és váratlanul végződő, feloldást hozó Szabó Lajos-mondat, mint például:

„Az örvény szédülete az alapja és oltalma minden emberi rugalmasságnak és szilárdságnak.”

A Szabó Lajos-rajz az egyensúly kutatását, örömét, titkát és megtartásának lehetőségét bizonyítja.

Visszatekintve most mulatságosnak tűnik a rajzok megjelenését követő heves vita, éles elutasítás éppen a legközelebbi képzőművész barátok részéről: „Ezek rajzok? Ez nem képzőművészet!

Suszter maradjon a kaptafájánál, Lajos, te csak maradj filozófus, a képzőművészek mi vagyunk!” (A „suszter” szó említése rögtön Jakob Böhmét juttatja eszembe, aki egyébként szintén merészelt rajzolni is.)

Attila háziképzőművész rendezett Lajos rajzaiból a Podmaniczky utcai akkori lakásunk nagy, üres szobájában. A szűkebb és tágabb baráti kör csaknem minden tagja rögtön értelmelte az új műfajt: a Szabó Lajos-kalligráfiát. A legtöbben megértették, hogy ezek a rajzok, mint Szabó Lajos minden mondata ezt fejezi ki:

a fölösleges elhagyása után ez marad. Sok mindenki számára mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a rajzok ugyanazt fejezték ki, mint mondatai és mint egész élete: meg lehet szabadulni a fölöslegestől. Ugyanis Szabó Lajos olyan szegénységet választott életformaként, amely csak egy tibeti vagy ferencesrendi szerzeteséhez volt hasonlítható, és messze túltett mindnyájunk kényszerszegénységén. Boriska testvére Visegrádi utcai lakásának egy kis udvari átjáró szobájának a felében állt egy dívány, egy szék és egy kis asztal. Az átjáró részt egy függöny választotta el Szabó Lajos területétől. Ezen az asztalon kezdett el rajzolni. A rajzait soha nem írta alá. Természetes, mondom ma, hiszen minden rajza önmagában egy aláírás volt,

mint a török szultánok csodálatos kalligráfiái az isztambuli múzeumban, vagy a Hagia Sophia négy sarkán függő hatalmas zöld tehebőrön arannyal írt kalligráfiák, Allah dicséretét hirdelve a négy égtáj felé.

Később, a düsseldorfi utolsó tíz évben felesége, Ági kényelmes vendéglátó lakást rendezett be körülötte, vagy inkább azt mondanám, harcolt ki neki, az általa eladott rajzok árából. Több kiállítást rendezett német nyelvterületen, elismertette Szabó Lajos szellemi és művészi rangját. Nekem is sikerült két kiállítást rendeznem: egy közöset a brüsszeli legismertebb kiállítóhelyen a Beaux-Arts (Képzőművészeti Múzeumok) modern galériájában (1958-ban), és egy önálló kiállítást Párizsban, Szent Lajos Király szigetén (1967-ben), ugyanabban a galériában, ahol előzőleg Vajda Lajos rajzait is kiállították.

De Szabó Lajos düsseldorfi élete is ugyanolyan fölöslegmentes volt, mint legszegényebb pesti korszakában. Könyvtárba járt, megvette a legfontosabb könyveket, volt egy ugyanolyan szerzetesien kopá szobája, csak nem egy gangra nézett, hanem egy örökzöld kertre. Ha megérkeztem Brüsszelből egy-egy hétvégére, olyan világba érkeztem az ő lakásukban, ahol bőségesen volt hely és idő. Idő a beszélgetésre. Nyilvánvaló volt mindenki számára, aki oda belépett, hogy itt a beszélgetés az élet központja. Ezért kései „hommage” illeti meg Szabó Lajosné Polgár Ágnes: ahol ő volt, ott zajlott ugyan az élet, de százszázalékosan respektálta és megvalósította Szabó Lajos prioritásait: az élet középpontja a barátok látogatása és a beszélgetés volt, és minden ennek volt alárendelve, erre mindig volt idő, hely és derű. Mert Szabó Lajos derűs volt attól kezdve, hogy rajzolni kezdett. A rajzait gondolatai kifejezésének tekintette, mint ahogy egy zeneszerző sem kíván szóban magyarázkodni. Tökéletes műfajt talált arra, hogy elhagyja a fölöslegest és dicsérje az egyetlen misztériumot, a Teremtést: „Nem kihagyni a figyelem centrumából a teremtést. Ha erre figyelek, minden megadatik”. (Szemináriumi jegyzetek, 1947. XI. 5.)

in EIKON, 74-76.